

**ЛЮДИНА ІДЕАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ ТА ТОТАЛІТАРНОЇ:
СОЦІАЛЬНІ УТОПІЇ ДАВНИНИ ТА ФОРМУВАННЯ
«НОВОЇ ЛЮДИНИ» РАДЯНСЬКОЇ ДОБИ**

Розглядаючи концепції політичних ідеологій ХХ сторіччя, варто звернутись до витоків перших утопій, тих концепцій соціальних перетворень, автори яких намагалися знайти вдале поєднання людини як одиниці суспільства та держави як соціального інституту. Чи не першою, і чи не найбільш показовою, на нашу думку, є соціальна утопія Платона «Держава». Ще в ній Платон виголосив, що людина не може бути самодостатньою, забезпечувати всі свої потреби, для цього їй потрібна держава, в якій, за висловленням Платона, «кожен займається своєю справою» і принципом якої б стала справедливість та досягнення Блага для всієї держави в цілому. Але при цьому Платон людину, яку він підніс догори, надавши їй безсмертну душу, завдяки якій вона стає причетною до божественного, кидає донизу і вбудовує її в соціальну машину, яка зветься державою. У цій державі за людиною залишається лише соціальна функція, яку вона повинна виконувати задля досягнення щасливого життя для всіх. У результаті в ідеаліста Платона, твори якого до цих пір зачаровують як своєю мовою, так і багатьма концепціями, простежується по суті тоталітарна система, яка виправдовує тактику примусу і соціального терору задля примарного щастя мешканців держави. Окрім майстерного зображення існуючих видів політичних режимів, а саме тимократії, олігархії, демократії та тиранії, характеристики яких і на сьогодні не перестають дивувати своєю влучністю, Платон показав принцип, яким згодом користуватимуться тоталітарні держави, використовуючи примус в організації державного управління та послуговуючись обманом як важливим засобом управління, залишаючи за собою виняткове право.

Примус, як засіб для втілення однастайності, був присутній і в політичних ідеологіях ХХ століття, як скажімо режим Адольфа Гітлера чи Беніто Муссоліні, а також у марксистсько-ленінській ідеології, гаслом якої проголошувалося: «все для блага людини, все для блага народу». Звісно, не можна провести пряму паралель між ідеальною державою Платона, на чолі якої стоїть ідея Блага, та Радянським Союзом, з ідеальною метою — комунізмом; схожим тут є вся та ж система примусу, що не є власне винаходом Платона. Але «Держава» Платона може знайти своє виправдання у тому надчуттєвому світі, тій ідеї Блага, до якої має прагнути як окрема людина, так і вся держава. Платону, як і його сучасникам, ще не було відоме християнство; вони ще не знали того одкровення, яке згодом почує світ. Натомість радянські ідеологи відмовились від релігії; комунізм сам хоче бути релігією. Нову людину можна сформувати без християнства, яке є лише забобою не дуже обізнаних людей, — так стверджує марксизм-ленінізм і ґрунтовно вибудовує теорію створення нового, небаченого раніше суспільства.

Розглянемо яким хотіли бачити ідеологи Країни Рад ідеал суспільства та образ «нової людини», звернувшись до трактування цієї проблематики філо-софом М.О. Бердяєвим у праці «Джерела та сенс російського комунізму».

Російська імперія була сприятливим ґрунтом для втілення ідеології марксизму з месіанським значенням пролетаріату; ще здавна Росії була притаманна віра в особливий шлях її розвитку. Ця віра ґрунтувалась на проголошеній Філофеєм доктрині про Москву, як Третій Рим, яка й стала ідеологічною базою формування московського царства. Царство збиралося та оформлялося під символікою месіанської ідеї [9, 9]. Внутрішній мотив, який сприяв формуванню світогляду російської революційної інтелігенції, Микола Бердяєв простежує у Белінського; цей мотив, вважає філософ, буде панувати тривалий час, і зрештою сприятиме появі російського комунізму, хоча вже в інших історичних умовах. Мотиви ці можна вбачати насамперед у пристрасному, сповненому обурення протесті проти зла, нещастя та страждань у житті, у співчутті до нещасних, обездолених, пригноблених. Але росіяни із жалості, співчуття, із неможливості терпіти страждання зробились атеїстами, стверджує М. Бердяєв. Вони стають атеїстами, тому що не можуть сприйняти Творця, який створив злий, недосконалий, наповнений стражданнями світ. Вони самі хочуть створити кращий світ, в якому не буде таких несправедливостей і страждань. Із співчуття до людей Белінський ладен проповідувати тиранію та жорстокість. Він говорить, що люди настільки нерозумні, що їх потрібно насильно вести до щастя [1, 33-34], — визначає Микола Бердяєв ідеологію Белінського.

Щодо вад марксизму, то Бердяєв відзначає фахову обізнаність Маркса як соціолога та його слабкість як антрополога. Маркс ставить проблему суспільства, але не ставить проблему людини, для нього людина є функція суспільства, технічна функція економіки. Тому, стверджує філософ, того перевороту у всесвітній історії, на який сподівались Маркс та Енгельс, не відбулось, поза тим як комунізм претендує не тільки на створення нового суспільства, але й на створення нової людини. Але нова людина може з'явитися лише в тому випадку, якщо людину вважають вищою цінністю [1, 148]

Епоху М. Бердяєва та нашу відмежовує відтинок часу понад 70 років та чи змінився за цей час погляд на релігію та християнські цінності та розуміння їх важливості для вдосконалення людини та формування суспільства. Сучасний стан України можна охарактеризувати як стан невизначеності напрямків розвитку економіки нашої держави, невизначеності у духовній сфері, що знаходить свій вияв у ідеологічному розшаруванні суспільства. Яким є наше суспільство сьогодні? Як позначилась пануюча ідеологія на сучасному стані України? Появу яких ще соціальних утопій та ідеологій нам слід чекати? Новітня історія покаже своє бачення цих проблем, а нашому ж суспільству потрібно не зробити нових помилок, щоб не довелося чути вирок історії: «суспільство не виправляло свої помилки, а поглиблювало».

Література:

1. Бердяев Н.А. Истоки и смысл русского коммунизма. Репринтное воспроизведение издания YMCA-PRESS, 1955 г.— М.: Наука, 1990.— 224 с.